

Branka Milošević, Nikolina Topić

Dubrovački nalazi keramike iz Iznika

UDK: 738.2 (497.5 Dubrovnik) "12/17"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 10. 2. 2010.

Prihvaćeno: 16. 2. 2010.

Branka Milošević
Muzej grada Umaga
HR, 52 740 Umag
Trg sv. Martina 1
brmilos@yahoo.com

Nikolina Topić
HR, 22 320 Drniš
Kralja Zvonimira 32
nikolinatopic@gmail.com

| 147

U radu se obrađuje keramika iz Iznika pronađena na lokalitetima benediktinski samostan sv. Marije od Kaštela i kula Gornji ugao, u povijesnoj jezgri Dubrovnika. Istraživanja su provedena 2007. i 2008. godine. Riječ je o luksuznom stolnom posuđu, odnosno glaziranoj turskoj keramici iz Iznika, antičke Niceje, koja je pomorskim i kopnenim trgovačkim putovima iz Osmanskog Carstva stizala u Dubrovačku Republiku tijekom 16. stoljeća. Budući da je na navedenim lokalitetima pronađeno i mnogo talijanske glazirane keramike te nešto manje španjolsko-maurske keramike, možemo govoriti o visokoj kupovnoj moći stanovnika Dubrovnika, osobito u 15. i 16. stoljeću, kao i o izvrsnim trgovačkim vezama s Italijom, Španjolskom i Turskom.

Ključne riječi: Dubrovnik, Dubrovačka Republika, glazirana keramika, kula Gornji ugao, keramika iz Iznika, novi vijek, Osmansko Carstvo, Sv. Marija od Kaštela

ISTRAŽIVANJA benediktinskog samostanskog sklopa Sv. Marije od Kaštela i novovjekovne ljevaonice pod Minčetom, tj. lokaliteta kula Gornji ugao u povijesnoj jezgri Dubrovnika 2007./2008. godine, donijela su na svjetlo dana mnoštvo ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne glazirane i neglazirane keramike, koji se mogu datirati od 13. do 18. stoljeća. Vrlo je velik broj ulomaka glazirane keramike, među kojim su zastupljeni ulomci različitih vrsta engobirane keramike (*engobiata*), majolike (*smaltata*) i *invetriate*. Od keramike bez glazure pronađeno je grubo kuhinjsko posuđe, keramika od pročišćene gline (*depurata*), slikana te svakodnevna keramika. Među velikom količinom ulomaka, točnije tisućama ulomaka, ima nekoliko gotovo cijelih posuda te dosta većih ulomaka koji su dostatni za cjelovitu rekonstrukciju posude i ukrasa. Ulomci pripadaju talijanskim (sjevernim i južnim), španjolskim, turskim i kineskim¹ radionicama, no očito je postojala i domaća produkcija,² što potvrđuje niz pronađenih keramičkih ulomaka koji su pripadali nedovršenim posudama te distancijatori, koji su služili za odjeljivanje keramičkih posuda pri pečenju. Među fragmentima osobito se ističu ulomci keramike iz Iznika, koji ne spadaju u uobičajene nalaze u Hrvatskoj te se o njima u domaćoj literaturi govori tek u nekoliko radova.³

Cjelokupni keramički materijal potječe iz svih kulturnih slojeva. Ulomci keramike iz Iznika pronađeni su u nasipnim slojevima na lokalitetu kula Gornji ugao, dok oni iz benediktinskog samostana sv. Marije od Kaštela potječu iz nekoliko nasipnih i zemljanih slojeva iz sonde u zapadnom i južnom vrtu samostanskoga kompleksa.

Lokalitet kula Gornji ugao, tj. prostor na kojem je formirana kasnosrednjovjekovna ljevaonica, nalazi se na sjeverozapadnom uglu Grada, na prostoru

nekadašnjih *tanglija*.⁴ Prostor je strm i stjenovit, nepravilnog izduljenog trapeznog oblika, flankiran zidinama Grada gdje je nakon niza preduvjeta⁵ u 15. st. stvoreno mjesto za izgradnju ljevaonice koja funkcionira do potresa godine 1667., kada ovaj prostor služi kao deponij građevinskog šteta okolnih kuća, čime je onemogućeno djelovanje ljevaonice te je ona jedno vrijeme izvan funkcije, a potom je ponovo kratko u upotrebi. No cijeli prostor opet je bio prekriven novim nasipnim slojem, nakon čega ljevaonica u potpunosti prestaje funkcionirati.

Prije arheološkog istraživanja prostor je služio kao zemljano dječje igralište. Istraživanjem je, unutar ljevaonice, definirano 5 zona: zona peći, zona spremišta pijeska s filtrom i cisternom, zona kaluparnice, zona bazena te zona kanala kojim je voda tekla iz zone bazena.⁶ Lokalitet je s vremenom višestruko nasipavan i jednostavno uslojen zemljanim i nasipnim slojevima. Ulomci raznih vrsta uvozne kvalitetne keramike potječu iz nasipnih i zemljanih slojeva, dok su gotovo svi ulomci keramike iz Iznika pronađeni u nasipnim slojevima građevinskoga šteta označenima kao slojevi o2, o6A, 47, 48 i u rovu 8. Osim keramičkim nalazima, lokalitet obiluje metalnim nalazima, grafitnim talioničkim posudama⁷, drozgom, ulomcima željeznih kugli, kamenim kuglama, glinenim lulama, ulomcima novovjekovnog stakla, novčićima⁸ te ostalim sitnim pokretnim nalazima.⁹

Lokalitet benediktinski samostan sv. Marija od Kaštela nalazi se na stjenovitom najvišem južnom dijelu Grada. Samostanski sklop sastoji se od crkve, kapitularne dvorane, sakristije te četiri samostanska

- 1 Na lokalitetu Sv. Marija od Kaštela, među velikom količinom raznovrsne keramike, pronađeno je i nekoliko ulomaka kineskog porculana, među kojima je i ulomak dna s natpisom. S unutarnje strane oslikana je košuta plavom bojom, dok u središtu dna s vanjske strane stoji natpis na kineskom pismu koji kaže da je posuda napravljena za vrijeme dinastije Ming u vrijeme kralja Xuande (prevela Lou Yu, arhitektica iz Kine), što posudu datira između 1425.–1435. godine.
- 2 D. Roller (1951, str. 169) spominje uvođenje lončarskog zanata u Dubrovniku krajem 15. stoljeća, koji se nije osobito razvio zbog loše kvalitete zemlje, tako da se keramičko posuđe uglavnom uvozilo.
- 3 Kovačić 2006, str. 167; Miholjek 2009, str. 280–281; Pešić 2009, str. 338–349; Radić, Bojčić 2004, str. 214–215; Zmaić 2009, str. 8–9.

- 4 Zidine su imale specifičan fortifikacijski element, tzv. kliješta tanglije, i to na oba ugla grada prema kopnu, a jedna od tih kliješta zauzimala su prostor pod Minčetom. Svrha kliješta bila je u srednjem vijeku prije poznavanja i upotrebe vatrenog oružja bolja obrana uglova grada (Beritić 1989, str. 19, 82).
- 5 U prvom redu misli se na rušenje predziđa iz 1351. godine te niveliranje terena sterilnim slojem, čime su stvoreni uvjeti za plansku gradnju ljevaonice (Peković, Topić 2011).
- 6 Milošević, Topić, Peković 2009; Peković, Topić 2011.
- 7 Dubrovačka Republika je grafitne talioničke posude nabavljala iz Obernzella u južnoj Bavarskoj, što otkrivaju pečati otisnuti na njihovom dnu koji pripadaju majstorima iz obitelji Kaufmann (Milošević, Topić, Peković 2009; Peković, Topić 2011).
- 8 Osobito se ističe zlatnik (dukat), pronađen u sloju o2, s imenom i prikazom venecijanskog dužda Augustina Barbadiga (1486.–1501).
- 9 Milošević, Topić, Peković 2009.

krila. Crkva, dvoranskog tipa, posvećena je Bogorodici, a njezina se gradnja spominje 1150. godine. Imala je nekoliko većih pregradnji, tako da se od prvotne crkve nije ništa sačuvalo, pa sadašnja crkva najvećim dijelom datira iz 16. st. Restauratorskim radovima na zidovima i jedrastom svodu kapitula, otkrivene su dvije faze zidnog oslika koje datiraju u 16. i 17. st., a predstavljaju značajne ostatke zidnog slikarstva na području južne Dalmacije.¹⁰ Samostanski sklop je, s južne strane, flankiran gradskim zidinama iz 15. st. U njegovu okviru nekoć su funkcionirali i objekti gospodarske namjene za vlastite potrebe.¹¹ Samostan je izgubio svoju funkciju ukinućem Dubrovačke Republike, kada je unutar njega jedno vrijeme djelovala vojarna, pa bolnica te Gradsko poglavarstvo; danas je taj cjelokupni prostor, uključujući crkvu i kapitul, raznim pregradnjama i nadogradnjama pretvoren u veći broj privatnih stambenih objekata.

Sveukupno je istraženo 11 sondi koje su svojim rasporedom obuhvatile cijeli unutarnji prostor samostanskoga sklopa. Keramika uz Iznika pronađena je u sondama 3 i 11. Sonda 3 otvorena je u zapadnom vrtu, koji je za vrijeme funkcioniranja samostana imao gospodarsku namjenu, tako da prilikom istraživanja u njemu nisu pronađene nikakve veće strukture; uglavnom se radi o odvodnim kanalima koji su se pružali od zapadnoga stambenog krila prema južnim zidinama Grada i kroz njih. Na zapadnom dijelu sonde ustanovljeno je postojanje manjeg kamenoloma. Od slojeva definiranih unutar sonde, osobito su zanimljivi slojevi označeni kao 87 i 88, u kojima je pronađena velika količina kućnog otpada, među kojim je mnoštvo ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike, tj. glaziranoga i gruboga kuhinjskog posuda te staklenih posuda, školjaka kamenica i životinjskih kostiju. Iz ta dva sloja, među ostalom keramikom, potječe i veći broj ulomaka keramike iz Iznika.

Sonda 11 otvorena je u južnom samostanskom vrtu, smještenom na prostoru između sakristije crkve i južnih gradskih zidina. Unutar sonde otkriveno je nekoliko većih struktura, među kojima se osobito izdvaja velika konusna vapnenica građena nakon potresa 1667., na građevinskom štu prikupljenom s područja uokolo samostana. Sjeverno uz vapnenicu otkriven je zid koji ne sadrži nikakve otvore na sebi niti su vidljive ikakve međukatne konstrukcije, pa je najvjerojatnije riječ o ogradnom zidu samostana, koji

je na tom dijelu imao i funkciju gradskog bedema prije gradnje gradskih zidina u 15. st.¹²

Iznička keramika, ali i ostale vrste keramike (talijanska, španjolska) potječu iz sljedećih nasipnih i zemljanih slojeva: 222, 228, 256A, 270, 279. Kao i lokalitet kula Gornji ugao, lokalitet Benediktinski samostan sv. Marije od Kaštela iznio je na svjetlo dana, osim mnoštva keramičkih ulomaka, i veću količinu kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih ulomaka stakla, zatim raznih manjih metalnih predmeta, kao i nekoliko ulomaka kamene plastike od ranog kršćanstva, preko predromanike, romanike i gotike do renesansnih i baroknih profilacija.¹³

Ulomci svih zastupljenih vrsta luksuzne keramike pronađeni na oba lokaliteta govore, s jedne strane, o vrlo visokoj kupovnoj moći starih Dubrovčana u 16. st. te o njihovim izvrsnim trgovačkim vezama s Italijom, Španjolskom¹⁴ i Turskom, dok ulomci samostanske grube kuhinjske i jednostavne stolne keramike, s druge strane, otkrivaju svakodnevni život redovnica benediktinskoga samostana, ali i ostalih stanovnika Grada.

Dubrovačka Republika bila je tipična pomorsko-trgovačka republika koja je stoljećima uspješno balansirala između dviju velesila, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva. Najveći neprijatelj dubrovačkoj slobodi bila je Venecija, za razliku od Španjolske, koja joj je bila naklonjena. No Dubrovnik je imao vrlo spretnu diplomaciju, koja ga je štitila od venecijanskih spletki,¹⁵ pa je uspio stoljećima sačuvati svoju slobodu i ostvariti trgovinu s mnogim tadašnjim moćnim državama.

Republika doživljava procvat u 16. st., kada se uspostavljaju šire trgovačke veze s Turcima, kojima Dubrovčani plaćaju danak, no zadržavaju slobodu i povlastice slobodne trgovine na čitavom području Osmanskog Carstva.¹⁶ Dubrovčani već imaju uspješne trgovačke kontakte i u balkanskom zaleđu, s kojim su povezani brojnim karavanskim putovima, a sada razvijaju trgovinu s Turskom te Italijom i Španjolskom. Trgovali su obrtnim i manufakturnim proizvodima te

12 Beritić 1989, str. 46–47, 50–53; Milošević 2009.

13 Milošević 2009.

14 Iz Španjolske se već krajem 14. st., nakon otvorenja bojadisaonice tkanina u Pilama uvozi "katalonska" vuna, tada najkvalitetnija sirovina za tkanine koje Dubrovčani plasiraju na tržište (Stulli 2001, str. 16–17).

15 Beritić 1989, str. 71, 137, 162; Foretić 1980, str. 37–39; Stulli 2001, str. 9–32, 58–63.

16 Miović–Perić 1997, str. 13–19; Miović 2005, str. 7–21; Foretić 1980, str. 117–120, 264–265.

10 Milošević 2009.

11 Beritić 1989, str. 47–48.

rudarskim i stočarskim. Trgovina, pomorstvo, brodogradnja, ali i poljoprivreda i svakovrsni obrti činili su temelj dubrovačkog gospodarstva, čime se prinosne znatna financijska sredstva te omogućuje napredak i izgradnja Grada u 16. st.¹⁷

Potkraj 16. st. Mlečani, nakon velikih napora, u Splitu uspijevaju organizirati pomorsko–trgovački emporij, skelu, koja je izravni suparnik dubrovačkoj skeli, što dovodi do preusmjerenja jednog dijela međunarodne trgovine na Split.¹⁸ To je dodatno otežalo položaj Dubrovnika, budući da je već otkrićem Amerike došlo do premještanja trgovačkih putova na Atlantik. Strašna katastrofa koja je zadesila Dubrovnik 1667. godine, u kojoj su stradale mnoge građevine te požar koji je harao Gradom danima nakon potresa, samo su pospješili opadanje moći Republike.¹⁹ Dubrovnik vrlo brzo gubi i monopol na trgovinu s Turskom.²⁰

Arheološki materijal, osobito keramika, svjedoči o trgovini s Italijom, Španjolskom i Turskom. Keramički nalazi duž cijele istočne obale Jadrana²¹ dokazuju kontakte s Italijom i Španjolskom. Specifičnost među dubrovačkim nalazima su ulomci keramike iz Iznika, koji su kopnenim i pomorskim putem dopremani iz Turske, a koji do sada nisu potvrđeni na sjevernim i srednjim²² dijelovima istočne obale Jadrana,²³ dok je na južnom Jadranu, prilikom istraživanja brodoloma iz 16. st. kod otoka Mljeta, pronađeno više cjelovitih posuda ove keramike,²⁴ a poznati su i ulomci iz prijašnjih istraživanja u Dubrovniku.²⁵ Ulomci keramike iz Iznika pronađeni su u malim količinama

i na prostoru sjeveroistočne Hrvatske.²⁶ Moguće je da su nalazi keramike iz Iznika na teritoriju Republike Hrvatske malobrojni i zbog nedovoljne arheološke istraženosti.

Proizvodnja keramike tisućljećima je u mnogim kulturama bila vrlo važna aktivnost, s bogatom tradicijom. Pripada značajnim ostacima materijalne kulture, koji pomažu u rekonstrukciji društvenoga i ekonomskog života vremena kojem pripadaju. Sve više se proučava nekoć u potpunosti zanemarena kasnosrednjovjekovna i novovjekovna keramika, čija će nam analiza u budućnosti omogućiti rekonstrukciju trgovačkih putova te društvenih veza između pojedinih područja.

Porijeklo izničke keramike

Početak islamskog razdoblja muslimanski lončari stvaraju slikovita keramička umjetnička djela koja nastaju na predislamskim tradicijama. Keramičko tijelo je katkad bilo ukrašavano pigmentiranim glinenim premazom tek nakon pečenja, pa dekoracija nije bila trajna. Boje za islamske glazure i premake dobivale su se iz anorganskih pigmenata,²⁷ budući da organski pigmenti nisu bili prikladni za bojenje keramike jer bi izgorjeli.²⁸

U vrijeme dinastije Seldžuka (1038.–1194.) keramički repertoar obogaćuje se stilistički i tehnološki. Tada perzijski lončari izrađuju kvarcnu²⁹ *fritta* keramiku (*fritware*)³⁰ koja je bila umjetni keramički spoj smravljenog

17 Foretić 1980, str. 37–46, 115–117.

18 Miović 2005, str. 101.

19 Beritić 1989, str. 192; Foretić 1980, str. 133.

20 Foretić 1980, str. 117–120.

21 Bradara 2003; Bradara 2006; Bradara, Saccardo 2007; Delonga 1996; Gusar 2006; Gusar 2006a; Gusar 2007; Guštin 2004; Kovačić 2006; Petricoli 1995; Zagarčanin 2005; Zglav–Martinac 2004.

22 Premda se ponekad i na srednjem Jadranu pojavljuju ulomci keramike iz Iznika, tu se ne radi o izvornoj turskoj keramici, nego o kopijama ili vrlo upitnim kopijama pristiglim iz talijanskih radionica. Zglav–Martinac (2004, str. 84, 171, sl. 343–344) navodi dva primjerka keramike iz Iznika i datira ih u kraj 16. stoljeća. Porijeklo prvoga je tursko (ili europska kopija s venetskog područja) dok je drugi iz Veneta.

23 Bradara 2003; Bradara 2006; Bradara, Saccardo 2007; Delonga 1996; Gusar 2006; Gusar 2006a; Gusar 2007; Guštin 2004; Petricoli 1995; Zglav–Martinac 2004.

24 Miholjek 2009, str. 280–281; Pešić 2009, str. 338–349; Zmaić 2009, str. 8–9.

25 Kovačić 2006, str. 167.

26 Radić, Bojčić 2004, str. 214–215, sl. 430–433.

27 Anorganski pigmenti uglavnom su temeljeni na sljedećim kemijskim elementima: kobaltu, željezu, kromu, manganu, bakru, arsenu, kositru, kalciju i antimonu, od kojih su tri posljednja služila i za postizanje neprozirnosti (Keblow–Bernsted 2003, str. VII).

28 Keblow–Bernsted 2003, str. VII.

29 Datum nastanka kvarcne (silikatne) keramike vrlo je sporan. Na sjeveru i jugu Mezopotamije pronađeni su sporadični nalazi zrna i malih zdjelica izrađenih od kvarcne keramike, koji se datiraju u prvu polovicu 6. tisućljeća (halafska kultura) i drugu polovicu 5. tisućljeća (obeidska i uručka kultura). Nekoliko predmeta iz 3. i 2. tisućljeća izrađenih od kvarcne keramike nađeno je u sjevernoj Siriji i Iranu. U 4. tisućljeću kvarcna keramika postala je značajna u Egiptu, no često je bila zvana egipatskom fajansom (Keblow–Bernsted 2003, str. 25).

30 *Fritta* je keramički sastojak koji se mrvi i tali da bi se dobilo staklo. Svrha tog postupka je da učini netopivima sve topive i/ili toksične sastojke, da bi se mogli miješati sa silicijevim dioksidom i drugim oksidima (Dodd, Murfin 1994, str. 134). Ovaj keramički materijal izazvao je dosta nesporazuma zbog svojih različitih naziva, a u literaturu se koriste sljedeći termini: *fritta*

kvarca i staklene *fritte* s bijelom glinom. Ta smjesa imala je istu prednost kao i kineski bijeli porculan jer nije bilo potrebno prekriti keramičko tijelo bijelom kositrenom glazurom ili premazom da bi se dobila svijetla pozadina za dekoraciju, kao što se činilo na običnom zemljanom posuđu.³¹

Zanimljiv izvor koji se bavi keramičkim sirovinama i proizvodnim metodama na Srednjem istoku, a spominje kvarcnu keramiku, je perzijski rukopis iz godine 1301., u kojem Abu'l Qasim, član slavne perzijske obitelji lončara Abu Tahir iz Kashana,³² izvještava o lončarskim tradicijama tog doba. Navodi da se keramika izrađivala od silicijeva dioksida, staklene *fritte* i fine bijele gline u omjeru 10:1:1.³³

Iznička keramika pripada općoj islamskoj keramičkoj tradiciji. Premda su svi aspekti njezine izrade (kvarcno keramičko tijelo, engoba, dekoracija ispod glazure, glazura) prisutni u islamskom svijetu dosta prije 15. stoljeća, iznička keramika tehnološki se u mnogočemu razlikuje od srodne islamske keramike. Kvarcno tijelo je fine teksture, ima manje željeza i bijelo je nakon pečenja. Tijelo je prekriveno engobom još finije teksture i nižeg udjela željeza. Vrlo fina tekstura, nizak udio željeza i kvarcne glinene mješavine upotrijebljene za engobu, stvorili su odličnu podlogu za slikanu dekoraciju. Bilo je ekonomičnije napraviti takav premaz negoli cijelo keramičko tijelo.³⁴

No, unatoč visokoj razini kvarca (silicijeva dioksida), popratna niska razina željeza davala je smeđu boju keramičkom tijelu. Da bi se stvorila briljantna bijela pozadina za bojenje, keramičko tijelo bilo je prekriveno tankim slojem engobe, koji se također, kao i keramičko tijelo, sastojao od bijele gline, stakla i kvarca, s time da su iz sastojaka uklonjene željezne nečistoće. Tako je stvorena glatka bijela površina koja je bila dobra podloga za glazuru.³⁵

porculan, mekani porculan, egipatska fajansa, kvarcna fajansa, silikatna keramika, kvarcna keramika, kvarcna fritta keramika, složeni materijal (composite material), fritware, kamena smjesa (stonepaste), umjetna smjesa, kashi (Keblow–Bernsted 2003, str. 24–25; Mason, Tite 1994, str. 77).

31 Keblow–Bernsted 2003, str. 23–24.

32 U tom su se gradu proizvodile pločice koje su bile poznate pod nazivom *kashi* i na Bliskom istoku i u osmanskoj Turskoj, te najljepše srednjovjekovno fritta posuđe u kasnom 12. i 13. st.

33 Allen 1973; Atasoy, Raby 1994, str. 50; Keblow–Bernsted 2003, str. VII, str. 25; Mason, Tite 1994, str. 77; Paynter, Okyar, Wolf, Tite 2004, str. 422; Tite 1989, str. 121.

34 Tite 1989, str. 129.

35 Atasoy, Raby 1994, str. 57–58.

Poslije premazivanja engobom keramika se sušila na suncu, nakon čega je slijedilo bojenje. Keramika iz Iznika slavna je po omeđenom crtanju i briljantnim bojama na bijelom premazu ispod glazure. Pojavljuju se sljedeće boje: kobaltnoplava, tirkizna (plavozelena), sivkasta, kaduljnozelena, smaragdnozelena, ljubičasta, crna i reljefna crvena (*bole red, bollo armeno*).³⁶ Najvažnija iznička boja bila je plava, koja se dobivala iz kobaltnog oksida. Manganov oksid upotrebljavao se za izničku ljubičastu boju, koja je bila u upotrebi samo dvadesetak godina. Reljefna crvena boja bila je i bizantska tradicija³⁷ na bijelom posuđu. Upotreba matrica na izničkoj keramici je neosporna, jer postoje tanjuri koji imaju istu dekoraciju.³⁸

Nakon nanošenja pigmenta, posude su bile prekrivene prozirnom, bezbojnom glazurom,³⁹ nakon čega je keramika bila spremna za pečenje na temperaturama od 850 do 900 °C.⁴⁰ Za razliku od keramičkog tijela čiji se sastav razlikuje od prve do zadnje faze, sastav glazure ostao je isti do ranog 17. stoljeća. Sastojao se od olovnog oksida, silicijevog dioksida,⁴¹ sode i kositrenog oksida.⁴²

No nisu svi primjerci keramike iz Iznika izrađivani na prethodno opisan način (tj. s engobnim premazom sa slikanjem i prozirnom glazurom), nego je postojala i majolička produkcija u talijanskim radionicama.⁴³

Stilovi keramike iz Iznika

Grad Iznik, Niceja (*Nicaea*), nalazi se u sjeverozapadnoj Anatoliji, uz istoimeno jezero i okružen planinama, a od Istanbula je udaljen 100 km prema jugoisto-

36 Atasoy, Raby 1994, str. 58; Henderson 1994, str. 67.

37 Bizantsko posuđe izrađivalo se od 10.–13. stoljeća vjerojatno u Izniku (Niceji), a utjecalo je na otomansku reljefnu crvenu boju koja se dobivala iz "armenske gline" (Atasoy, Raby 1994, str. 59).

38 Atasoy, Raby 1994, str. 58–60.

39 Atasoy, Raby 1994, str. 60, 62; Tite 1989, str. 123.

40 Atasoy, Raby 1994, str. 60, 62; Carswell 2007, str. 32.

41 Što je veći omjer kvarca u glazuri, veća je stabilnost i čvrstoća, no količina kvarca ne bi trebala biti prevelika. Sam kvarc ne može se upotrijebiti za glazuru jer mu je talište 1710 °C. Da bi se smanjila temperatura pečenja glazure, dodaju se agensi u obliku olovnih oksida (PbO) ili alkalija, potaše (K₂CO₃) i sode (Na₂CO₃) (Keblow–Bernsted 2003, str. 27).

42 Kositreni oksid dodavao se radi postizanja efekta nezatne zamagljenosti glazure (Paynter, Okyar, Wolf, Tite 2004, str. 435), a čini se da je tehnika izrade glazure zatamnjene kositrenim oksidom bila nepoznata do 9. st. (Keblow–Bernsted 2003, str. 2, Henderson 1994, str. 67.).

43 Carswell 2007, str. 102–103; Atasoy, Raby 1994: 268.

toku.⁴⁴ Po osmanskoj legendi grad je osnovao Šem, Noin sin, dok suvremeni znanstvenici smatraju da je utemeljen u 4. st. pr. Kr. U grčkom, rimskom i bizantskom razdoblju nazivao se *Nicaea*, i tada je bio jedan od vodećih gradova u Bitiniji.⁴⁵

Iznik je već prije nego su ga osvojili Osmanlije 1331. godine imao tradiciju proizvodnje keramike, što dokazuje posude bizantskog stila.⁴⁶ Prema tome, osmanski vladari odabrali su Iznik za središte proizvodnje keramike zbog već postojeće bizantske tradicije. Ta regija imala je i obilje drva za loženje peći, svježu vodu, kvalitetnu glinu potrebnu za keramičko tijelo te minerale za glazuru.⁴⁷ Iznik postaje važan proizvođač keramike nakon pada Konstantinopola godine 1453. Grade se nove palače, sakralne građevine i rezidencije, što stvara nevidenu potrebu za pločicama i keramikom visoke kvalitete.⁴⁸

Iznička keramika⁴⁹ proizvodila se u Osmanskom Carstvu od 1480. do 17. stoljeća. Izrađivala se od kvarcnog keramičkog tijela i ukrašavala nizom boja na engobi ispod glazure.⁵⁰ Najprije se upotrebljavaju plava i tirkizna boja, repertoar se proširuje na maslinasto-zelenu ili kaduljnozeleno i manganskoljubičastu te plavkastozelenu i reljefnu crvenu (*bole red*). Poslije se pojavljuje i tamnozeleno boja.⁵¹

Postoje forme izničke keramike religioznog karaktera (svjetiljke, viseći ornamenti i zdjele na nozi) te posude namijenjene svakodnevnoj uporabi (tanjuri, plitice, zdjele i *tazze* predstavljaju otvorene forme, dok u zatvorene forme spadaju posude za piće, šalice, posude za izlivanje i različiti vrčevi). Iznički tanjuri obiluju raznolikošću oblika i veličina. Zdjele su se proizvodile u manjim količinama ili po posebnim narudžbama, neke po uzoru na osmanske metalne prototipove, druge po uzoru na originalni kineski porculan. Jedinstveni osmanski keramički oblik koji nema kineskog, perzijskog ili europskog prethodnika,

najbolje se može opisati kao duboka posuda ili plitka zdjela na visokoj nozi – *tazza*.⁵²

Razvoj izničke keramike možemo podijeliti na nekoliko razdoblja s nekoliko stilova:⁵³

početak 1480. – 1520 *plavo–bijeli Baba Nakkaş*⁵⁴ stil; razvoj 1520.–1540 *tuđrakeş spiralni* stil (*Golden Horn ware*), *tirkiznoplavi* stil (*The Potters' Style*); uspon 1540. – 1560. *tuğrakeş spiralni* stil (*Golden Horn ware*), *tirkiznoplavi* stil (*The Potters' Style*); *damaški* stil, *engobirani* stil (*slipware*); zrelost i pad 1560. – 1650. *engobirani* stil (*slipware*), *reljefni crveni* stil, *kasni plavo–bijeli* stil.

Najveće stilističke promjene u keramičkoj proizvodnji u Izniku dogodile su se za vrijeme Mehmeda II. Osvajača (1432.–1481.), kada je gruba crvena keramika *miletskog* stila⁵⁵ zamijenjena bijelom kao kod pločica, a pospješena je kvaliteta premaza i glazure. Počeli su proizvoditi svijetlo keramičko tijelo prekriveno engobom i pigmentom bogatim kobaltom, preko čega je nanošena sjajna prozirna bezbojna olovna glazura. Dekoracija je često bila izrađena skiciranjem i detaljnim uzorcima, a karakterizira je izvedba u različitim nijansama kobaltneplave boje. Kombiniraju se već poznati motivi, po uzoru na metalne izrađevine ili *rumis* (lisnati motivi) osmanskih rukopisnih iluminacija, te motivi preuzeti s kineskih prototipova. Kasnija skupina obuhvaćala je razne oblike vrpca koje tvore oblačiće, valove i kamene svitke, *çintamani* motive (tigrove pruge i leopardove mrlje) i cvjetove lotosa (pupoljke, lišće i slično). Osim što su prihvatili dekorativne motive iz Kine, većina lončara u tom razdoblju počinje kopirati i oblike kineskog porculana (Pasinli, 2009., 181.) iz vremena dinastija Yuan (1260.–1368.) i Ming (1368.–1644.).⁵⁶

Plavo–bijeli stil *Baba Nakkaş* najstariji je predstavnik keramike iz Iznika, a pripada mu ulomak zdjelice s nožicom na dnu (sl. 1, 1a) oslikan kobaltno-plavom bojom kao podlogom, dok su motivi bijeli. U

44 Atasoy, Raby 1994, str. 19; Carswell 2007, str. 10; Paynter, Okyar, Wolf, Tite 2004, str. 422.

45 Atasoy, Raby 1994, str. 19.

46 Dark 2001, str. 63, 114; Pasinli 2009, str. 179.

47 Carswell 2007, str. 43.

48 Pasinli 2009, str. 179.

49 Glavno središte proizvodnje za sve tipove ove keramike bio je Iznik, a vjerojatno su prvi tipovi tog posuđa bili proizvedeni u Kütahyji, gradu koji se nalazi oko 200 km jugoistočno od Istanbula (Paynter, Okyar, Wolf, Tite 2004, str. 422).

50 Paynter, Okyar, Wolf, Tite 2004, str. 421–422; Tite 1989, str. 115.

51 Tite 1989, str. 126.

52 Atasoy, Raby 1994, str. 44–48, 79, 121.

53 Atasoy, Raby 1994.

54 Sa značenjem: poštovani stari majstor dizajner (Atasoy, Raby 1994, str. 76).

55 U Izniku se u drugoj polovici 14. i prvoj polovici 15. st. proizvodila keramika koja je pogrešno nazvana miletskim stilom zato što su velike količine tog posuđa pronađene u Miletu. Keramika se proizvodila i u ostalim područjima Anatolije, među kojima je Iznik bio najvažnije središte sa širokim distributivnim vezama. Keramika je bila crvene boje, a cijela unutarnja površina i gornja polovica vanjske bile su prekrivene engobom (Pasinli 2009, str. 179).

56 Atasoy, Raby 1994, str. 121; Carswell 2007, str. 29.

Sl. 1, 1a Ulomak zdjelice – Baba Nakkaş, plavobijeli stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1510.–1520. (Sv. Marija od Kaštela)

Sl. 2, 2a Ulomak zdjelice – Baba Nakkaş, plavobijeli stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1525.–1530. (Sv. Marija od Kaštela)

Sl. 3, 3a Polovica dna *tazze* – plavobijeli stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1525.–1535. (Sv. Marija od Kaštela)

samom središtu posude vidi se cvjetni motiv okružen spiralicama oko kojih su prikazani spiralno posloženi listovi.⁵⁷ Dno je obrubljeno tankom plavom kružnom linijom. S vanjske strane oslikane su dvije tanke koncentrične kružnice iznad malog prstena na dnu.

Među pronađenim ulomcima je i stijenka s obodom koja je pripadala zdjelici (sl. 2, 2a) oslikanoj kobaltnoplavim motivima na bijeloj podlozi. Posuda je s obje strane oslikana kobaltnoplavom bojom biljnim motivima, obod prate dvije tanke koncentrične

kružnice.⁵⁸

Plavo–bijelom stilu pripada i polovica dna *tazze* ili kupe na nozi (sl. 3, 3a) koja je s obje strane oslikana plavom bojom. Noga je oslikana koncentričnim linijama, dok je na unutarnjoj strani u središtu dna prikazan motiv lotosa oko kojega su kružno postavljene biljni motivi, koje karakterizira zatamnjenje na rubovima pojedinačnog motiva, a sve je uokvireno dvjema koncentričnim linijama. Motivi su u potpunosti preuzeti s kineskog plavo–bijelog posuđa s početka 15. st., tako

57 Analogni primjeri: Atasoy, Raby 1994, sl. 43d, sl. 43e, sl. 120, sl. 122, sl. 130, sl. 303; Carswell 2007, str. 37, sl. 17.

58 Slične motive nalazimo kod Atasoy, Raby 1994, sl. 128, sl. 276.

Sl. 4, 4a. Ulomak vrča – tirkiznoplavi stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1535.–1545. (Sv. Marija od Kaštela)

154 |

da se gotovo ne razlikuju od kineskog slikanja.⁵⁹ Izničku produkciju odaje engobni premaz i forma posude, – *tazza*, kakvu ne nalazimo među kineskim posuđem. Čini se da taj oblik posude nije nov samo u islamskoj keramici nego da se radi o osmanskoj inovaciji.⁶⁰

Motivi opisanih ulomaka vrlo su česti u izničkom *plavo–bijelom* stilu, a smatra se da su nastali po uzoru na kineski plavo–bijeli porculan i metalne osmanske izrađevine. Osim dekorativnog stila, isto porijeklo vuku i forme ove keramike. Prema tom mišljenju, keramika Iznik nije se razvila iz već postojeće islamske keramičke tradicije, a radionice koje su je stvorile utemeljene su po zapovijedi osmanskog dvora. No, postoji i teorija da se taj stil razvio iz ranog izničkog posuđa, možda iz prethodne keramičke tradicije u Izniku, tj. *miletskog* stila. Prema drugima, *plavo–bijeli* stil razvio se iz tradicije plavo–bijelih pločica ukrašenih engobom koju su u Tursku donijeli iranski izrađivači pločica – majstori iz Tabriza.⁶¹ U ovom stilu dekorativni repertoar čini *hatayi*⁶² cvijeće i neznatno nazubljeno lišće što prethodi *saz*⁶³ stilu.⁶⁴ *Plavo–bijeli* stil nije nikad nestao iz izničkog repertoara, posljednji impresivni primjerci proizvedeni su 1520., a preživio je do 17. st., o čemu svjedoči džamijska svjetiljka iz Victoria & Albert Museum, koja se datira u 1648. godinu.⁶⁵

Slijedi *tirkiznoplavi stil* (*The Potters' Style*), koji nastaje prema sredini 16. stoljeća, kada lončari iz Iznika, nastavljajući proizvodnju već poznate vrste plavo–bijelog posuđa dodaju svijetlu i sjajnu tirkiznu boju.⁶⁶ Ovaj je dodatak bio popraćen i stilističkim promjenama, tako da cvjetovi poput tulipana, hijacinta, karanfila i tratinčica ulaze u dekorativni repertoar prvi put na plavom i tirkiznom posuđu pa se ovaj stil smatra prethodnikom florealnog naturalizma druge polovice 16. st.⁶⁷ Prikazuju se i brodovi, životinje i ljudske figure.⁶⁸ Ulomak stijenke vrata i trbuha vrča (sl. 4, 4a) ovdje je jedini primjerak *tirkiznoplavog stila*. Vanjska strana mu je oslikana biljnim i geometrijskim motivima plavom i tirkiznom bojom. Vrat od trbuha dijeli kružna vrpca ispunjena točkicama, kojoj se uz donji rub nalazi lisnati vijenac. Iznad i ispod trake prikazani su plavi tulipani i nanizane tirkiznoplave bobice (biljni motiv). Motivi i tip posude pokazuju veliku sličnost s jednim primjerom navedenim u literaturi,⁶⁹ dok po formi i djelomično po motivu ima analogije s više posuda.⁷⁰

*Damaški stil*⁷¹ pojavljuje se 1540–ih, kada iznički

59 Atasoy, Raby 1994, sl. 198, sl. 208, sl. 209; Carswell, 2007, 23, sl. 8 = sl. 198 kod Atasoy, Raby 1994, a prikazuje plavo–bijeli kineski porculanski tanjur iz 15. st. s motivom koji je najbliža analogija navedenom ulomku.

60 Atasoy, Raby 1994, str. 124–125.

61 Atasoy, Raby 1994, str. 81, 121.

62 Hatayi znači iz Cathaya, Kitaja, tj. iz Kine (Atasoy, Raby 1994, str. 76; Pasinli 2009, str. 181).

63 Termin *saz* u dekoraciji označava stil za koji je karakteristično dugo, zakrivljeno nazubljeno lišće, poznato i kao *hançer* (Atasoy, Raby 1994, str. 12, 133).

64 Atasoy, Raby 1994, str. 101.

65 Atasoy, Raby 1994, str. 105.

66 Poznato izničko posuđe ukrašeno tirkiznoplavom bojom naziva se spiralni stil tuğrakeş (stil *Golden Horn*), koji karakteriziraju spiralni biljni motivi (Atasoy, Raby 1994, str. 108), no nije zastupljen među dubrovačkim ulomcima. Riječ tuğrakeş označava umjetnika koji je odgovoran za crtanje tuğre, odnosno sultanovog monograma koji služi za ovjeravanje carskih dokumenata (Atasoy, Raby 1994, str. 12, 108).

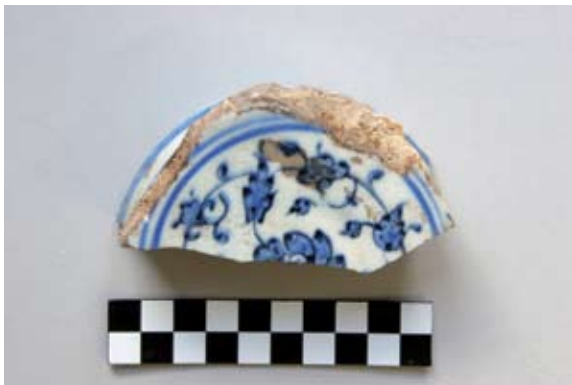
67 Pasinli 2009, str. 183; Atasoy, Raby 1994, str. 115.

68 Atasoy, Raby 1994, str. 115.

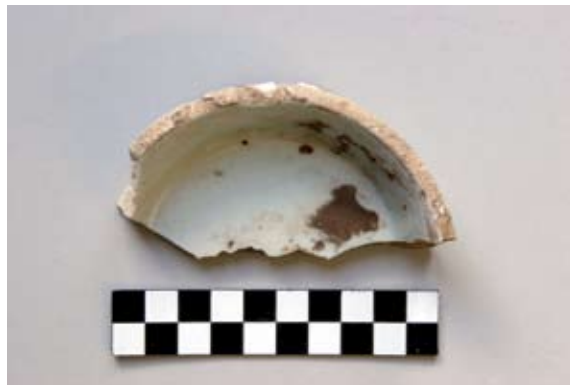
69 Atasoy, Raby 1994, sl. 176.

70 Atasoy, Raby 1994, sl. 182 i sl. 325.

71 Zbog činjenice da su se posude ovog tipa našle na damaškom keramičkom tržištu u velikom broju i bile uvezene u Europu iz tog izvora u drugoj polovici 19. st., ova je stilistička skupina posuđa nazvana damaškim, no početkom 20. st. ustanovljeno je njegovo izničko porijeklo (Pasinli 2009, str. 184).

Sl. 5, 5a Ulomak dna zdjele na nozi – damaški stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1545.–1555. (kula Gornji ugao)

Sl. 6, 6a Ulomak oboda tanjura – engobirani stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1560.–1570. (Sv. Marija od Kaštela)

lončari svojoj paleti dodaju zelenu boju, u rasponu od kaduljnozelene do maslinastozelene, manganskoljubičastu ili lila, svijetloružičastu, smeđu i sivu boju. Rubne linije motiva izvode se crnozeleonom, koja je postala crnom u drugoj polovici stoljeća. U ovom se razdoblju pojavljuju sićušne oblačne sponke koje vežu lišće ili stabljike te vrlo stilizirano lišće i procvalo cvijeće (*rumis* i *hatayis*) te lišće s rubovima poput pera.⁷² Dekorativni repertoar proširio se uvođenjem ružinih pupoljaka i cvjetova, artičoka, koje su često prikazane kao stabla, šipaka, rozeta, vaza, kotlova i uzorka riblje ljuske.⁷³ Ovaj stil zastupljen je ulomkom dna zdjele na nozi (sl. 5, 5a), koja je s unutarnje strane ukrašena tratinčicom oko koje su raspoređeni listovi s peteljkaма oslikani tirkiznom bojom s maslinastozelenim obrubom. Biljni motiv nalazi se unutar opisanog kruga, tj. lisnatog vijenca koji je djelomično sačuvan, a oslikan je tirkiznom bojom s maslinastozelenim obrubom. Vanjska strana na prijelazu noge i stijenke također je ukrašena lisnatim vijencem u tirkiznoj boji s maslinastozelenim obrubom. Motiv tratinčice i listova vuče porijeklo iz

tirkiznoplavog stila (The Potters' Style),⁷⁴ a analogije su vidljive i u *damaškom*.⁷⁵

Engobirani stil (slipware) predstavlja skupinu višebojnih keramičkih posuda iz druge polovice 16. st., upotrebljava engobnu tehniku i osobito prikazuje naturalističke cvjetove. U ovoj tehnici osnova je bila premazana obojenom engobom, često tonovima crvene ili lavandne (ljubičaste) te prekrivena prozirnom bezbojnom glazurom.⁷⁶ U najranijoj fazi ovog stila, tj. od 1540–ih do 1550–ih, posude je izrađeno u monokromnoj tehnici s bijelom engobom na bijeloj podlozi, dok se plava ponekad koristila kao obris. Nije poznato da se engoba u boji koristi prije 1550–ih. Do sredine 1570–ih ova je tehnika prošla svoje najbolje razdoblje. U posljednjoj četvrtini 16. st. lončari se vraćaju monokromnoj podlozi, ali s detaljima kobaltnoplave.⁷⁷ Engobirani stil predstavljen je dvama ulomcima, od kojih je jedan ulomak oboda tanjura (sl. 6, 6a), s obje strane premazan sivolavandnom engobom i bezbojnom glazurom. Unutarnja strana

72 Pasinli 2009, str. 184; Atasoy, Raby 1994, str. 129.

73 Pasinli 2009, str. 184.

74 Atasoy, Raby 1994, sl. 169.

75 Atasoy, Raby 1994, sl. 43h, sl. 358, sl. 368.

76 Pasinli 2009, str. 185.

77 Atasoy, Raby 1994, str. 233, 236.

Sl. 7, 7a Ulomak dna tanjura – engobirani stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1560.–1570. (Sv. Marija od Kaštela)

Sl. 8, 8a Polovica poklopca vrča – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1575 –1580. (Sv. Marija od Kaštela)

oslikana je maslinastozelenocrnom bojom spiralnim motivom, dok s vanjske strane nema oslika. Drugi ulomak predstavlja dno s dijelom stijenke (sl. 7, 7a), također s obje strane premazan obojenom sivolavandnom engobom i prevučen prozirnom glazurom. Unutarnja strana oslikana je biljnim motivom na lavandnoj podlozi, koji predstavlja stabljiku s listovima i cvjetovima izvedene crnom, maslinastozelenom i reljefnom narančastocrvenom bojom. Motiv okružuju dvije tanke maslinastozelene koncentrične kružnice. S vanjske strane, uz dno na maloj prstenastoj nozi, oslikane su tri koncentrične kružnice. Posude ukrašene obojenom engobom imaju komparativne primjere u literaturi.⁷⁸

Keramika i pločice *reljefnoga crvenog stila* proizvodile su se od sredine 16. st. do kraja 17. st., a predstavljaju najveću i najuspješniju skupinu predmeta proizvedenih u Izniku.⁷⁹ Najznačajnija promjena iz 1550-ih je uvođenje reljefne crvene boje za pločice Sulejmanove džamije. Najraniji predmet ukrašen tom bojom je svjetiljka iz 1557. godine.⁸⁰ Čini se da je

crvena uvedena radi bolje vidljivosti, jer je do tada upotrebljavana manganskoljubičasta boja bila blijeda.⁸¹ Dakle, boja ovog razdoblja, osobito posuda proizvedenog između 1560-ih i kraja stoljeća, je crvena (*bole red, bollo armeno*, tj. debeli glineni premaz bogat željezom), izvedena u neznatnom reljefu. Osim što se uvodi crvena, u ovom razdoblju zelena se boja razvija u smaragdnozelenu krajem 1560-ih. Dekorativni repertoar uključuje cvatuće grane šljive, često predstavljene na velikim dekorativnim površinama, te prirodne cvjetove. Susreću se motivi lišća nalik na perje ili nazubljenih krajeva, lišće zakrivljeno poput bodeža te veliki geometrijski motivi, zmajevi i harpije. Prikazi ptica i životinja također su popularni, dok galije i ostali jedrenjaci ulaze u repertoar krajem stoljeća.⁸²

Reljefnom crvenom polikromnom stilu pripadaju polovica poklopca vrča (sl. 8, 8a) te ulomak stijenke trbuha vrča (sl. 9). Na ulomku poklopca, zelenom bojom oslikan je motiv riblje ljuske obrubljen tankim maslinastozelenocrnim linijama, zauzimajući najveći dio površine. Među ljuskama pojavljuju se i dva srca,

78 Atasoy, Raby 1994: sl. 682; Carswell 2007, str. 88, sl. 68 = sl. 682 kod Atasoy, Raby 1994.

79 Atasoy, Raby 1994, str. 218–221; Pasinli 2009, str. 186.

80 Atasoy, Raby 1994, str. 224; Carswell 2007, str. 76.

81 Atasoy, Raby 1994, str. 221, 224.

82 Atasoy, Raby 1994, str. 224, 228, 256; Pasinli 2009, str. 186.

Sl. 9, 9a Ulomak vrča – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1575–1580. (Sv. Marija od Kaštela)

Sl. 10, 10a Ulomak vrča – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1580.–1585. (Sv. Marija od Kaštela)

oslikana plavom i reljefnom crvenonarančastom bojom, čije ispune također čini motiv ljusaka. Oko ruba teče deblja plava vrpca, dok je središnji dio oko držača neoslikan, osim na samom držaču, gdje je izvedena tanka crna linija. Unutarnja strana nema premaz ni oslike.

Ulomak stijenke trbuha vrča (sl. 9, 9a) s vanjske strane oslikan zelenom i plavom bojom motivom ribljih ljusaka koje su obrubljene crnom bojom. Sačuvan je dio ulomka na kojem se nalazila ručka, što jasno pokazuje izbočina trokutastog presjeka. Motiv ljusaka kojim su ukrašena dva prethodna ulomka, potječe iz *damaškog* stila, a nastavlja se u polikromnom, gdje nalazimo više analogija.⁸³

Ističu se ulomci stijenke trbuha vrča s motivom *çintamani*.⁸⁴ Prvi veći ulomak (sl. 10, 10a) s vanjske strane višebojno je oslikan *çintamani* motivom i lis-

tovim zeleno boje uokvirenima tankom crnom linijom. Točka oslikana reljefnom crvenonarančastom bojom i uokvirena tankom crnom linijom smještena je uz motiv lista. Na prijelazu trbuha u vrat oslikan je lisnati vijenac, crnom linijom na plavoj pozadini. Dio istog motiva pojavljuje se i na manjem ulomku stijenke vrča (sl. 11, 11a), koji je oslikan djelomično vidljivim biljnim motivima: dio zelenog lista i mali dio plavog motiva (vjerojatno se radi o *çintamani* motivu) obrubljeni su tankom crnom linijom. Moguće je da su ova dva ulomka pripadala istoj posudi. Slično ukrašeno posuđe nalazimo u literaturi.⁸⁵

Sljedeći ulomak predstavlja vrat vrča (sl. 12, 12a), kojem je vanjska strana višebojno oslikana biljnim motivom: dvije grančice s listovima slikane su plavom i crnom bojom, dok su između njih nanizane bobice izvedene reljefnom crvenonarančastom i uokvirene crnom bojom. Pri vrhu fragmenta vidljiv je mali dio plavocrnog oslika koji predstavlja spiralni motiv.

Polikromnom stilu pripadaju tri spojiva ulomka tanjura (sl. 13, 13a) koji ima izvučeni, blago valoviti obod što predstavlja kineski oblik.⁸⁶ Izvučeni dio oboda s unutarnje je strane oslikan stiliziranim motivom

83 Atasoy, Raby 1994, sl. 678, sl. 731, sl. 733.

84 Taj motiv bio je popularan u otomanskoj umjetnosti u 16. st. Sastojao se od dva elementa: široke vrpce, koja je bila identificirana kao oblak ili tigrova pruga i tri kuglice, često oblikovane kao polumjesec. Iznički lončari nisu upotrebljavali taj motiv prije upotrebe reljefne crvene boje i radije su upotrebljavali oblake negoli kuglice. *Çintamani* motivi ostali su popularni do sredine 17. st. (Atasoy, Raby 1994, str. 260).

85 Atasoy, Raby 1994, sl. 598; Carswell 2007, str. 83, sl. 62.

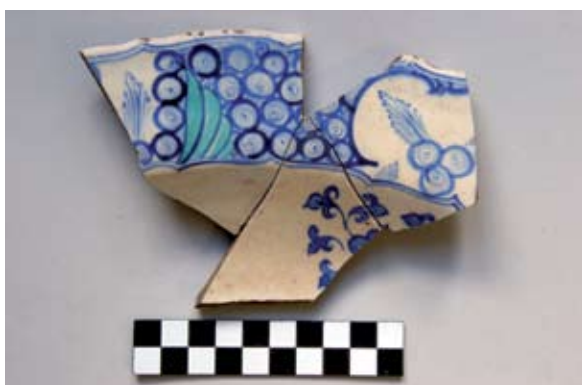
86 Atasoy, Raby 1994, str. 79.

Sl. 11, 11a Ulomak vrča – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1580.–1585. (Sv. Marija od Kaštela)

Sl. 12, 12a Ulomak vrča – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1580.–1585. (Sv. Marija od Kaštela)

Sl. 13, 13a Ulomci tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1570.–1590. (Sv. Marija od Kaštela)

valova koji se razbijaju o stijene, prikazane svjetlijim i tamnijim plavim spiralnim motivima (*rock scrolls*), koji simboliziraju otoke besmrtnosti (*the Isles of Immortality pattern, Ming Rock of Ages pattern*⁸⁷),⁸⁸ a također potječu

87 <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/472867/pottery/73904/Ming-dynasty-1368-1644#ref=ref600376>.

88 Obod se ukrašavao ovim motivom do 17. st., a bio je toliko stiliziran da je postao neprepoznatljiv te je opisivao kao Ammonite scrolls (Atasoy, Raby 1994, str. 12; <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/472867/pottery/73861/Turkish#ref=ref600006>), odnosno svitci koji nalikuju fosilu amonitu – izumrlom četveroškržnom glavonošcu koji je najčešće bio planispiralno sa-

s kineskog plavo–bijelog porculana.⁸⁹ Među njima se nalaze zeleni listovi obrubljeni plavom bojom. Oslona je s obje strane uokvirena dvjema koncentričnim tankim plavim valovitim linijama. Ispod oboda, na prijelazu prema unutarnjem dijelu, tanjur je oslikan plavom bojom motivom peonije sa svitcima u kineskom stilu. Uz rub oboda s vanjske strane teče plava valovita linija, dok je na prijelazu s oboda prema središnjem dijelu tanjura također oslikan motiv peonije. Analogni prim-

vijen (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Amoniti>), što je bila pogrešna interpretacija motiva.

89 Atasoy, Raby 1994, str. 121.

Sl. 14, 14a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1570.–1590. (Sv. Marija od Kaštela)

Sl. 15, 15a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1560. (kula Gornji ugao)

Sl. 16, 16a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1575.–1580. (kula Gornji ugao)

jerci datiraju se u kraj 16. st.⁹⁰

Sljedeći ulomci predstavljaju obode tanjura ukrašene spiralnim motivima:

Prvi ulomak (sl. 14, 14a) predstavlja dio izvučenoga, blago valovitog oboda tanjura koji je s unutarnje strane oslikan stiliziranim motivom valova i stijena maslinastozelenom, zelenocrnom i plavom bojom. Ispod oboda vidljiv je dio plavog oslika koji vjerojatno predstavlja biljni motiv. Na vanjskoj strani rub oboda prati tanka tamnoplava linija.

Slični motivi predstavljeni su i na ulomku izvučenoga

valovitog oboda tanjura (sl. 15, 15a), koji je s obje strane ukrašen biljnim ornamentima. S unutarnje strane izvučeni obod ukrašen je stiliziranim motivom valova koji se razbijaju o stijene, koje su prikazane kao spiralni motivi oslikani maslinastozelenom bojom i okruženi tamnoplavom. Između spiralice nalaze se dva plava lista, među kojima je jedan zeleni, a svi su uokvireni tamnoplavom bojom. Motivi na obodu omeđeni su dvjema plavim valovitim koncentričnim linijama. Ispod oboda vidljiv je dio reljefno izvedenog crvenog cvijeta, vjerojatno ruže, s listovima zelene boje obrubljenima tankom crnom linijom. Rub izvučenog oboda s vanjske strane oslikan plavom valovitim linijom, dok su na dijelu ispod oboda prikazana

90 Atasoy, Raby 1994, sl. 202, sl. 444, sl. 447, sl. 754, sl. 756.

Sl. 17, 17a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, kraj 16. stoljeća (kula Gornji ugo)

Sl. 18, 18a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, 2. polovica 16. stoljeća (Sv. Marija od Kaštela)

Sl. 19, 19a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, kraj 16. stoljeća (Sv. Marija od Kaštela)

dva plava tulipana obrubljena tankom crnom linijom.

Slijedi ulomak ravnog izvučenog oboda tanjura (sl. 16, 16a), s unutarnje strane oslikan stiliziranim motivom valova i stijena koje su izvedene crnosmeđom bojom i okružene plavom. Obod je obrubljen dvjema plavim koncentričnim linijama. Ispod oboda vidljiv je dio rascvale crvene ruže s listovima zelene boje koji su obrubljeni crnom linijom. Na vanjskoj strani vidljiv je samo manji dio oslika plave boje, a vjerojatno se radi o biljnom motivu.

Polikromnom stilu pripada i ulomak tanjura (sl. 17, 17a) s ravnim izvučenim obodom koji je oslikan motivom vala i stijene, od kojeg se sačuvao dio s

nekoliko spiralica. Motivi su oslikani crnosmeđom bojom i okruženi plavom. Malim dijelom vidljiv je dio maslinastozelenoga, vjerojatno lisnatog motiva te dvije djelomično vidljive spiralice. S vanjske strane fragmenta nema oslika.

Motiv spiralica pojavljuje se i na malom ulomku (sl. 18, 18a) oboda. Slikane su plavom bojom s unutarnje strane, dok se s vanjske strane nazire valovita plava linija oslikana istom bojom.

Slijedi ulomak izvučenog, ravnog oboda tanjura (sl. 19, 19a), koji je s unutarnje strane oslikan, kao i kod ostalih ulomaka, spiralnim motivima, dok se na prijelazu prema unutarnjem dijelu nalazi plavozelenocrna

Sl. 20, 20a Ulomak tanjura (?) – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1580. (Sv. Marija od Kaštela)

Sl. 21, 21a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1570.–1575. (Sv. Marija od Kaštela)

oslika koja vjerojatno predstavlja biljni motiv. Spiralni motivi izvedeni su tamnom maslinastozelenosmeđom bojom, a okruženi su smeđecrnim. Vanjska strana nije ukrašena. Prethodno navedeni primjeri (od 14 do 19) imaju više analogija u literaturi.⁹¹

Ulomci s cvjetnim polikromnim motivima, koji uglavnom pripadaju vremenu vladavine Sultana Murata III. (1574.–1595.), javljaju se 1560–ih i 1570–ih godina.⁹²

Prvi je ulomak tanjura (?) (sl. 20, 20a), koji je s unutarnje strane oslikan bijelim cvjetićem s plavim tučkom. Cvjetić je obrubljenim plavom bojom, a okružen reljefnim crvenim oslikom. Vanjska strana nije oslikana.

Idući primjer je ulomak dna na nozi (sl. 21, 21a) ukrašen motivom cvijeta s unutarnje strane. Latice su oslikane reljefnom crvenom bojom, tučak je zelen, a sve je uokvireno maslinastozelenom bojom. Oko cvijeta izveden je oslik kobaltnoplavom bojom s maslinastozelenim linijama. Na rubu fragmenta djelomično su sačuvane paralelne maslinastozelene linije koje su vjerojatno tvorile koncentrične kružnice. S vanjske

strane, uz nogu posude, oslikane su dvije tanke maslinastozelene kružnice. Analogne primjere dvaju prethodnih motiva nalazimo kod Atasoy i Raby.⁹³

Polikromni stil s prikazom cvijeća predstavlja i ulomak tanjura (sl. 22, 22a) sačuvan na mjestu koji čini prijelaz oboda prema unutarnjem dijelu posude. S unutarnje strane djelomično su vidljivi kameni svitci crtani maslinastozelenom i plavom bojom, ispod njih na prijelazu prema unutrašnjosti tanjura izvedeni su listovi intenzivno zelenom bojom s maslinastozelenim rubom. Na vanjskoj strani prikazana su dva kobaltnoplava tulipana obrubljena maslinastozelenom bojom.

Cvjetni motiv oslikan je i na dva ulomka tanjura (?), od kojih je prvi ulomak stijenke (sl. 23, 23a), dok drugi pripada dnu s nožicom (sl. 24, 24a). Unutarnja strana prvog ulomka ukrašena je motivom tulipana⁹⁴

91 Atasoy, Raby 1994, sl. 415, sl. 418, sl. 431, sl. 433, sl. 434, sl. 480, sl. 730, sl. 778.

92 Atasoy, Raby 1994, str. 246.

93 Atasoy, Raby 1994, sl. 740, sl. 712.

94 Učestalo je objašnjenje da se tulipan često ističe na izničkom posuđu zbog svog imena *lale*, što je Alahov monogram. Na perzijskom i otomanskom turskom riječ *lale* označava divlje cvijeće dok *gül* znači domaće cvijeće. *Lale* se upotrebljava za divlje cvijeće crvene boje, a u mističnu literaturu ta je riječ ušla kao “cvijet krvi” i “cvijet patnje”, simbol duše u potrazi za božanskim, simbol inicijacije. *Gül*, tj. domaće cvijeće bilo je simbol duše u stanju milosti. *Gül* označava ružu, a *lale* tulipana⁹⁴ (Atasoy, Raby 1994, str. 223).

Sl. 22, 22a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, 2. polovica 16. stoljeća (Sv. Marija od Kaštela)

Sl. 23, 23a Ulomak tanjura (?) – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, 2. polovica 16. stoljeća (kula Gornji ugao)

Sl. 24, 24a Ulomak tanjura (?) – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1560. (kula Gornji ugao)

slikanim plavom i zelenom bojom s maslinastozele-
nim obrubom. S vanjske strane sačuvao se manji dio
višelatičnog cvijeta oslikan plavom i obrubljen mas-
linastozelenom bojom. Drugi ulomak je s unutarnje
strane ukrašen motivom tulipana u plavoj boji na
kojem su reljefno izvedene crvenonarančaste točkice,
dok su listovi ispunjeni zelenom bojom, a sve obru-
bljuje tanka crna linija. S vanjske strane fragmenta
nema oslika.

Slijedi ulomak tanjura (?) (sl. 25, 25a) čija je un-
utarnja strana oslikana cvjetnim motivom (ruža?)
slikanim u blago reljefnoj crvenonarančastoj i
plavozelenoj boji s crnozelenim obrubom. Vanjska

strana ukrašena je plavim višelatičnim cvijetom
omeđenim zelenocrnom bojom.

Na sljedeća dva ulomka sačuvan je motiv stabljike.
Prvi ulomak predstavlja dio stijenke tanjura (sl. 26,
26a), dok drugi pripada dnu tanjura(?) (sl. 27, 27a).
Unutarnja strana stijenke tanjura ukrašena je floreal-
nim motivom (peteljkom s listovima i malim dijelom
cvijeta) slikanim reljefnom crvenonarančastom i ze-
lenom bojom, a obrubljuje ga crnozeleno. Pored stabljike
sačuvan je i dio oslika listova ruže izvedenih zelenom
bojom s reljefnom crvenom vrpcom po sredini. Ulo-
mak s vanjske strane nije oslikan. Drugi ulomak je s
unutarnje strane urešen biljnim motivom slikanim

Sl. 25, 25a Ulomak tanjura (?) – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, 2. polovica 16. stoljeća (kula Gornji ugao)

Sl. 26, 26a Ulomak tanjura (?) – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, kraj 16. stoljeća (kula Gornji ugao)

Sl. 27, 27a Ulomak tanjura (?) – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, kraj 16. stoljeća (kula Gornji ugao)

plavom, reljefnom crvenonarančastom i zelenom bojom, a obrubljuje ga maslinastozelena. Prikazana je stabljika s listovima, dva crvenonarančasta pupoljka neprepoznatljivog cvijeta (ruža?) te dio plavoga višelatitnog cvijeta. Vanjska strana ulomka ukrašena je plavim višelatitnim cvijetom sa zelenim tučkom, a sve je obrubljeno maslinastozelenom bojom. Oko dna na nožici oslikane su dvije tanke koncentrične kružnice također maslinastozelenom bojom. U literaturi nalazimo više analogija za prethodnih šest ulomaka.⁹⁵

95 Atasoy, Raby 1994, sl. 415, sl. 418, sl. 480, sl. 481, sl. 698, sl. 701, sl. 730.

Vrlo mali ulomak stijenke zdjelice (?) (sl. 28, 28a) s vanjske strane oslikan je biljnim motivom plavom, reljefnom crvenom, zelenom i crnom bojom. S unutarnje strane fragmenta nema oslika.

U polikromne fragmente spada i ulomak dna tanjura s nožicom (sl. 29, 29a), koji je s unutarnje strane oslikan biljnim motivom (nazubljeni list), plavom, zelenom i reljefnom crvenonarančastom bojom, dok s vanjske strane nema oslika. Ovaj motiv ima više analognih primjera.⁹⁶

Među ulomcima zastupljen je i jedan s motivom

96 Atasoy, Raby 1994, sl. 415, sl. 418, sl. 433.

Sl. 28, 28a Ulomak zdjelice (?) – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, kraj 16. stoljeća (kula Gornji ugao)

Sl. 29, 29a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1575.–1580. (Sv. Marija od Kaštela)

Sl. 30, 30a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1585. (kula Gornji ugao)

Sl. 30, 30a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1585. (kula Gornji ugao)

stabla šljive (sl. 30, 30a). Taj je motiv bio popularan u zadnjoj četvrtini 16. stoljeća,⁹⁷ dok se na pločicama pojavljuje već 1540–ih godina.⁹⁸ Taj je motiv u Tursko Carstvo stigao preko Irana iz Kine.⁹⁹ Sačuvan je donji dio s deblom i granama oslikanim bijelom bojom, dok su listovi izvedeni u plavoj i reljefnoj crvenoj boji te ispuna u zelenoj boji. Vanjska strana ukrašena je tankim crnim koncentričnim krugom.

Ulomak dna tanjura na nozi (sl. 31, 31a) s un-

97 Atasoy, Raby 1994, sl. 504–509, sl. 746, sl. 747; Carswell 2007, str. 81, sl. 56.

98 Atasoy, Raby 1994, str. 249.

99 Atasoy, Raby 1994, str. 223.

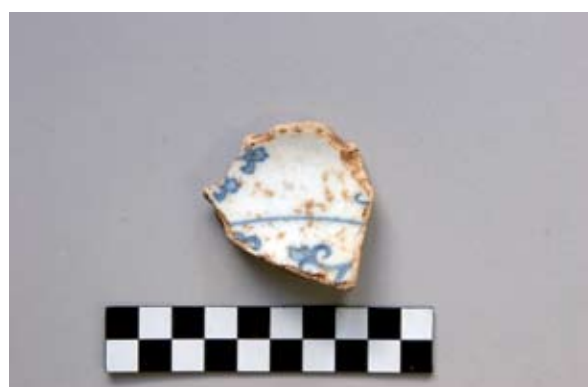
utarnje strane oslikan je tamnoplavom bojom dvjema linijama te dvama cvjetovima, od kojih je jedan djelomično sačuvan. Vanjska strana oslikana je trima plavim koncentričnim kružnicama koje teku oko noge posude. Primjere sličnih motiva nalazimo u literaturi,¹⁰⁰ no kako je ulomak sačuvan malim dijelom, ne znamo radi li se ovdje samo o plavom slikanju jer se takvi motivi osim u monokromnoj tehnici pojavljuju i u polikromnoj.

Posljednji ulomak predstavlja *kasni plavo–bijeli stil*. Glavne stilističke i morfološke promjene plavo–

100 Atasoy, Raby 1994, sl. 202, sl. 444, sl. 447, sl. 754, sl. 756.

Sl. 31, 31a Ulomak tanjura – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1570.–1580. (kula Gornji ugao)

Sl. 32, 32a Ulomak tanjura (?) – polikromni stil, unutarnja i vanjska strana, oko 1580. (kula Gornji ugao)

bijelog posuđa zbile su se u razdoblju između 1470. i 1530. (Pasinli, 2009., 181.), no polikromni stil ga nije potpuno zamijenio pa se ovaj nastavio proizvoditi u 16. stoljeću.¹⁰¹ Sačuvan je ulomak dna tanjura ili plitice s dijelom stijenke (sl. 32, 32a). S unutarnje strane prikazan je motiv peonije, a isti motiv u samom dnu uokviren je tankom kružnicom. S vanjske strane prikazani su plavi cvjetni motivi, a dno s nožicom uokvireno je dvjema tankim koncentričnim plavim kružnicama od kojih je unutarnjoj sačuvan neznatan dio. Slični primjerci datiraju se u kraj 16. stoljeća.¹⁰²

Tehnologija proizvodnje izničke keramike ima dugu islamsku tradiciju, koja je zahtijevala visoku razvijenu tehnologiju i znatna financijska sredstva, tako da je bez potpore Dvora produkcija bila teško izvediva.¹⁰³ Osmanski dvor tražio je od islamskih lončara da poboljšaju tehnologiju kako bi dosegli kvalitetu kineskog plavo–bijelog porculana, koji joj je predstavljao konkurenciju. Iako je iznička keramika bila visoke kvalitete, nadaleko poznata i cijenjena, nije nadmašila kvalitetu i bijelu boju kineskog porculana, koji je bio

izvršna podloga za slikanje.

Više je nagađanja o uzrocima slabljenja proizvodnje izničke keramike, a o jednom svjedoče i dokumenti iz zadnje četvrtine 16. stoljeća koji ukazuju na sukob interesa između lončara i Dvora, budući da su lončari prodavali pločice stranim trgovcima pa se kasnilo s domaćim narudžbama,¹⁰⁴ no malo je vjerojatno da je to bilo presudno. Nakon godine 1600. izničko keramičko posuđe pokazuje ubrzano pogoršanje. Glatka bijela površina postaje prljavobijela, opada kvaliteta glazure, pigmenti gube sjaj ili se prelijevaju za vrijeme pečenja.¹⁰⁵ Sredinom 17. stoljeća bilježi se veliko smanjenje broja keramičkih radionica u Izniku,¹⁰⁶ a proizvodnja prestaje početkom 18. stoljeća.¹⁰⁷

Među dubrovačkim ulomcima keramike iz Iznika zastupljeni su *plavo–bijeli* stil *Baba Nakkaş*, *tirkizno–plavi* stil, *damaški* stil, *engobirani* stil, *reljefni crveni* (*polikromni*) stil i *kasni plavo–bijeli* stil. Tipološki predstavljaju dijelove zdjelica, *tazza*, vrčeva, poklopca vrča, tanjura te posuda za koje nije moguće pouzdano odrediti koji tip predstavljaju jer su sačuvani vrlo mali

101 Atasoy, Raby 1994, str. 237.

102 Atasoy, Raby 1994, sl. 43 l, sl. 202, sl. 444, sl. 754, sl. 756.

103 Atasoy, Raby 1994, str. 287.

104 Atasoy, Raby 1994, str. 273.

105 Pasinli 2009, str. 186.

106 Carswell 2007, str. 106.

107 Atasoy, Raby 1994, str. 286–288; Pasinli 2009, str. 186.

ulomci, a vjerojatno se radi o tanjurima ili pliticama. Promjeri¹⁰⁸ tanjura (sl. 6, 13–17, 19) kreću se u rasponu od 23 do 32,5 cm, zdjelica (sl. 2) je promjera 13 cm. Ulomci odaju dugo vremensko razdoblje trgovačkih kontakata, jer obuhvaćaju gotovo sve stilove koje datiramo kroz cijelo 16. stoljeće. Uočljivo je da na lokalitetu Sv. Marija od Kaštela nalazimo većinu ranijih primjera izničke keramike (sl. 1., 2., 3., 4.), dok s lokaliteta Kula Gornji ugao potječe tek jedan ulomak datiran u ranija razdoblja (sl. 5). Budući da su na oba lokaliteta najviše zastupljeni ulomci *reljefnog crvenog (polikromnog)* stila, čini se da se ovom vrstom robe, kako za sada otkrivaju arheološki nalazi, u većem opsegu trgovalo u drugoj polovici 16. stoljeća.

Prisutnost izničke keramike u Dubrovniku ne iznenađuje zbog učestalih kontakata Republike s Turcima. Dubrovački poklisari su po nalogu dubrovačke vlade kao haračari, premda sami sebe nisu smatrali podanicima, nego jedino tributarima, nosili darove

na turski dvor čime su kupovali svoju slobodu, ali i održavali dobre kontakte i dogovarali trgovačke poslove.¹⁰⁹ Tako su stanovnici Dubrovačke Republike, preko svojih trgovaca, bili vrlo dobro upoznati s istočnom robom, među kojom je bila i kvalitetna keramika iz radionica u Izniku, premda su, sudeći po arheološkim nalazima, keramiku ponajviše nabavljali iz Italije (osobito venecijanskih i južnotalijanskih radionica) te u manjem broju iz Španjolske (valencijske radionice). Kao primjer trgovine između Carigrada i Dubrovnika te Venecije može se označiti i potopljeni brod pronađen u pličini sv. Pavla na Mljetu. Brod koji je plovio iz Carigrada prema Veneciji, mogao je pristati i u dubrovačkoj luci, gdje je, pored ostale trgovačke robe, mogao iskrcati i određeni broj primjeraka posuda iz Iznika. Dodatnu potvrdu o učestalosti uvoza istočnjačkih proizvoda, a među njima i izničke keramike u Dubrovnik, trebala bi pružiti buduća istraživanja Grada i dubrovačkog područja, kopnenoga i podvodnog, koji sigurno kriju još dosta sličnih nalaza.

¹⁰⁸ Promjeri posuda izračunani su u računalnom programu AutoCad.

¹⁰⁹ Foretić 1980, str. 9–19, 35.

LITERATURA

Allan 1973

J. W. Allan, *Abu'l Qâsim's treatise on ceramics*, Iran 11, 1973, 111–120.

Atasoy, Raby 1994

N. Atasoy, J. Raby, *Iznik: The Pottery of Ottoman Turkey*, London 1994.

Beritić 1989

L. Beritić, *Utvrđenja grada Dubrovnika*, Dubrovnik 1989.

Bradara 2003

T. Bradara, *Nalazi kasnosrednjovjekovne i novovjekovne glazirane keramike u Istri (od 14. do 16. st.)*, *Histria Archaeologica* 32, Pula 2003., 31–53.

Bradara 2006

T. Bradara, *Kasnosrednjovjekovna i renesansna keramika s područja Istre – stolno posuđe od 14. do 16. st. / Le ceramiche bassomedievali e rinascimentali in territorio Istriano – Il vaselame da mensa dei secoli XIV–XVI*, (katalog izložbe), Pula 2006.

Bradara, Saccardo 2007

T. Bradara, F. Saccardo, *Keramički nalazi iz Rovinja – uvala Valdibora i otok Sv. Katarina* (katalog izložbe), Rovinj 2007.

Carswell 2007

J. Carswell, *Iznik Pottery*, London 2007.

Dark 2001

K. Dark, *Bizantine Pottery*, Gloucestershire 2001.

Delonga 1996

V. Delonga, *Bribir u srednjem vijeku*, Split (MHAS) 1996.

Dodd, Murfin 1994

A. Dodd, D. Murfin, *Dictionary of ceramics* (3rd Edition), London 1994.

Foretić 1980

V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, Drugi dio, od 1526–1808, Zagreb 1980.

Gusar 2006

K. Gusar, *Gotička i renesansna keramika iz Nina*, magistarski rad, Zadar 2006.

Gusar 2006A

K. Gusar, *Italian glazed pottery from the venetian period in Zadar*, *The Heritage of Serenissima. The presentation of the architectural and archaeological remains of the Venetian Republic*, M. GUŠTIN, S. GELICHI, K. SPINDLER, (ed.), *Proceeding of the international conference Izola – Venezia 4.9.11. 2005.*, Koper 141–147.

Gusar 2007

K. Gusar, *Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramika s lokaliteta Sv. Križ u Ninu*, *Archaeologia Adriatica* 1, Zadar 2007, 175–198.

Guštin 2004

M. Guštin (ed.), *Srednjovjekovna keramika iz Pirana i Sv. Ivana*, Koper 2004.

Henderson 1994

J. Henderson, *Iznik Pottery*, A Technical Examination, in *Iznik: The Pottery of Ottoman Turkey*, (eds. N. Atasoy and J. Raby), London 1994, 65–70.

Keblow–Bernsted 2003

A. K. Keblow–Bernsted, *Early Islamic Pottery: Materials and Techniques*, London 2003.

Kovačić 2006

L. Kovačić, *Raccolta delle ceramiche dal XIV al XVII secolo del Museo Archaeologico di Ragusa*, *The Heritage of Serenissima. The presentation of the architectural and archaeological remains of the Venetian Republic*, M. GUŠTIN, S. GELICHI, K. SPINDLER, (ed.), *Proceeding of the international conference Izola – Venezia 4.9.11. 2005.*, Koper 161–168.

Mason, Tate 1994

R. B. Mason, M. S. Tate, *The Beginnings of Islamic Stonepaste Technology*, *Archaeometry* 36.1, Oxford 1994, 77–91.

Miholjek 2009

I. Miholjek, *Novovjekovni brodolom kod pličine Sv. Pavao pokraj otoka Mljeta*, *Jurišićev zbornik*, Zagreb 2009, 272–283.

Milošević 2009

B. Milošević, *Arheološki istražni radovi na lokalitetu Benediktinski samostan Sv. Marije od Kaštela u povijesnoj jezgri Dubrovnika* (HAG, u tisku), Zagreb 2009.

Milošević, Topić, Peković 2009

B. Milošević, N. Topić, Ž. Peković, *Arheološki istražni radovi na lokalitetu Kula Gornji ugao u povijesnoj jezgri Dubrovnika, II. faza istraživanja* (HAG, u tisku), Zagreb 2009.

Miović 2005

V. Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, Dubrovnik 2005.

Miović–Perić 1997

V. Miović–Perić, *Na razmeđu*, Dubrovnik 1997.

Pasinli 2009

A. Pasinli, *İstanbul Archaeological Museums*, Istanbul 2009.

Paynter, Okyar, Wolf, Tite 2004

S. Paynter, F. Okyar, S. Wolf, M. S. Tite, *The production technology of Iznik pottery*, *Archaeometry* 46.3, Oxford 2004, 421–437.

Peković, Topić 2011

Ž. Peković, N. Topić, *Late-medieval and post-medieval foundry in the historic centre of Dubrovnik*, *Post-Medieval Archaeology*, vol. 45/2, Leicester 2011. (u tisku)

Pešić 2009

M. Pešić, *Keramički materijal iz Iznika i ostalih orijentalnih radionica s lokaliteta pličina Sv. Pavao pored otoka Mljeta*, Jurišićev zbornik, Zagreb 2009, 338–349.

Petricioli 1995

S. Petricioli, *Gotičko – renesansna majolika u Zadru: izbor iz fundusa Muzeja grada Zadra* (katalog izložbe), Zadar 1995.

Radić, Bojčić 2004

M. Radić, Z. Bojčić, *Srednjovjekovni grad Ružica*, Osijek 2004.

Roller 1951

D. Roller, *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb 1951.

Stulli 2001

B. Stulli, *Studije iz povijesti Dubrovnika*, Zagreb 2001.

Tite 1989

M. S. Tite, *Iznik Pottery: An Investigation of the Methods of Production*, *Archaeometry* 31.2, Oxford 1989, 115–132.

Zagarčanin 2005

M. Zagarčanin, *Stari Bar – keramika venecijanskog doba*, Koper 2005.

Zglav–Martinac 2004

H. Zglav–Martinac, *Ulomak do ulomka...Prilog proučavanju keramike XIII.–XVIII. stoljeća iz Dioklecijanove palače u Splitu*, Split 2004.

Zmaić 2009

V. Zmaić, *A Post Medieval Shipwreck at the Sveti Pavao Shallows off the Island of Mljet*, *Exploring Underwater Heritage in Croatia, A Handbook*, Zadar 2009.

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/472867/pottery/73861/Turkish#ref=ref600006> (preuzeto s Internet stranice 05.01.2010.)

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/472867/pottery/73904/Ming-dynasty-1368-1644#ref=ref600376> (preuzeto s Internet stranice 05.01.2010.)

<http://hr.wikipedia.org/wiki/Amoniti> (preuzeto s Internet stranice 05.01.2010.)

Die Funde von Iznik–Keramik in Dubrovnik

Schlüsselwörter: Dubrovnik, Republik Dubrovnik, glasierte Keramik, Turm Gornji ugao, Iznik–Keramik, Neuzeit, osmanische Türkei, Hl. Maria von Kaštel

Während archäologischer Ausgrabungen an den Lokalitäten des Benediktinerklosters zur Heiligen Maria von Kaštel und des Turms Gornji ugao im historischen Stadtkern von Dubrovnik in den Jahren 2007 und 2008, wurden circa 30 Fragmente Iznik–Keramik gefunden. Es handelt sich dabei um luxuriöses Tafelgeschirr, bzw. um glasierte türkische Keramik aus Iznik (Nicea), die durch Handelsbeziehungen aus dem Osmanischen Reich in die Republik Dubrovnik im 16. Jahrhundert importiert wurde. An den beiden zuvor genannten Fundorten fand man, außer Iznik–Keramik, auch spanische Lustrum Keramik, italienische engobierte Keramik, smaltata und invetriata sowie zahlreiche Keramikbruchstücke ohne Dekoration und Glasur (grobes Küchengeschirr, depurata). Die große Anzahl der Funde deutet sowohl auf eine große Kaufkraft der Bürger von Dubrovnik, besonders im 15. und 16. Jahrhundert, als auch auf die ausgezeichneten Handelsbeziehungen mit Italien, Spanien und der Türkei. Da unvollendete Keramikbruchstücke und Distanziatoren (Brennvorlagen) gefunden wurden, existierte sicherlich auch eine einheimische Herstellung mit einigen Keramikstilen, die aber nicht besonders groß war.

Die folgenden Stile sind bei den Bruchstücken der Iznik–Keramik aus Dubrovnik vertreten: *weiß-blauer* Stil (Bild 1. – 3.), *türkis-blauer* Stil (Bild 4.), *Damaskus-* (polychromer) Stil (Bild 5.), *engobierter* Stil (Bild 6., Bild 7.), *reliefartiger roter / polychromer* Stil (Bilder 8. – 31.) und *später blau-weißer* Stil (Bild 32.). Typologisch gesehen stellen sie Teile von Schüsseln, Tassen, Krügen, Krugdeckeln, Tellern sowie Geschirr dar, deren genauer Typ aufgrund der sehr kleinen erhaltenen Fragmente nicht zuverlässig bestimmt werden kann. Höchstwahrscheinlich handelt es sich dabei um Teller. Die Bruchstücke zeigen, dass Handel mit dieser Art von Keramikware das gesamte 16. Jahrhundert hindurch betrieben wurde. Auf dem Geschirr aus Iznik sind sehr häufige und beliebte Motive dargestellt, die nach Vorlagen chinesischen blau-weißen Porzellan aus dem frühen 15. Jahrhundert entstanden sind.

Zudem ist auch ein starker osmanischer Einfluss auf dem Geschirr vorzufinden. Am Fundort Hl. Maria von Kaštel wurde der Großteil von Exemplaren aus früheren Stilen der Iznik Keramik entdeckt. Lediglich ein Fragment, welches früheren Perioden zugeordnet werden kann, stammt vom Fundort Turm Gornji ugao. Mit Hinblick auf die Tatsache, dass Fragmente des *reliefartigen roten* Stils an beiden Fundorten am zahlreichsten vertreten sind, weisen sie auf einen verstärkten Handel mit dieser Keramikware in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts.

Die Produktionstechnologie der Iznik–Keramik hat eine lange islamische Tradition, die eine hoch entwickelte Technologie und bedeutende finanzielle Mittel erforderte. Der Keramikkörper wurde aus Siliciumdioxid und weißem Ton hergestellt. Der Engobe–Überzug bestand aus sehr ähnlichen Bestandteilen wie auch der Keramikkörper, mit dem Unterschied das eisenhaltige Unreinheiten aus ihm entfernt wurden um die weiße Farbe zu erzielen. Auf diese Weise erhielt man eine glatte weiße Oberfläche, die eine gute Unterlage für die Bemalung mit hochwertigen Farben aus Iznik war. Schließlich wurde der Keramikgegenstand mit Glasur bedeckt, woraufhin er für das Brennen bei einer Temperatur von 850–900 °C bereit war. Die Iznik–Keramik wurde auch als Majolika Keramik hergestellt, d.h. ohne Engobe–Überzug mit Bemalungen auf undurchsichtiger Emaille.

Diese Keramik wurde ab 1480 bis zum Anfang des 18. Jahrhunderts hergestellt. Es bleibt unklar, weshalb es zu einem Produktionsabfall der Iznik–Keramik kam. Zu Beginn des 17. Jahrhunderts weist die Iznik–Keramik eine rapide Verschlechterung der Qualität auf, die weiße glatte Oberfläche wird durch eine schmutzig–weiße ersetzt, die Glasur–Qualität vermindert sich, die Pigmente verlieren an Glanz oder verlaufen während des Brennprozesses. Es wurde festgestellt, dass die Zahl der Keramikwerkstätten in Iznik ab Mitte des 17. Jahrhunderts stark abnahm. Die Herstellung endete vollständig zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Funde von Iznik–Keramik in Dubro-

vnik sind nicht überraschend, da ein reger Kontakt zwischen der Republik und den Türken bestand. Die Regierung von Dubrovnik sandte ihre Gesandten mit Geschenken an den osmanischen Hof. Sie dienten zum Kauf der Freiheit, der Erhaltung guter Kontakte

und Handelsvereinbarungen. Auf diese Weise waren die Bürger von Dubrovnik durch ihre Händler sehr gut über die östliche Ware informiert und somit auch über die Qualität der Keramik aus den Werkstätten von Iznik.